

SPECIFICUL LEGĂTURII CONCEPT – TERMEN DIN PERSPECTIVA TERMINOLOGIEI ECONOMICE

TEODORA GHIVIRIGĂ*

The Specificity of the Term - Concept Relationship in the Terminology of Economics

Abstract

Terminology - the interdisciplinary study of specialised linguistic units used in a defined area of knowledge - lays at the basis of its approach the univocal relation between the term and the concept it names, so that one term names one concept. The special nature of the concept in economics makes room for mutations in this univocal relation, due to two reasons: a. given the status of economics as a science placed at the crossroads between the exact sciences and the social sciences, the concept can be culturally / ideologically loaded, which is conducive to ambiguity; b. the concept may be subject to mutations due to the advancement of knowledge, the change of the paradigm or even the economic theory / model it is a part of. A good understanding of the term-concept relation can provide a basis for unification and maximise the use of terminology for disseminating economic ideas.

Key-words: terminologie, economie politică, concept, termen

1 Introducere

Globalizarea implică un proces de unificare a multor sfere ale existenței, dintre care se remarcă economia și, odată cu ea, expresia sa ca știință - terminologia economică. Terminologia (în sens general) este definită ca „acel câmp al investigației științifice interdisciplinare al cărui obiect de studiu sunt cuvintele specializate ce apar într-o limbă naturală și care aparțin unui domeniu specific al uzajului” (*terminology is an interdisciplinary field of enquiry whose prime object of study are the specialised words occurring in natural languages which belong to specific domains of usage*) [Cabré, 1999, 32]. „Cuvintele specializate” din definiție sunt **termenii** (formând un set complet și complex numit **terminologie**) a căror specificitate în sistemul limbii este dată de caracterul interdisciplinar al terminologiei care înglobează, alături de perspectiva restrâns **lingvistică**, și pe cea **logico - filosofică** (prin accentul pus asupra laturii conceptuale) și pe cea de **specialitate** (referitoare la acel domeniu al cunoașterii al cărui set de termeni îl studiază, în speță, economia). Procesul de unificare în plan terminologic se referă la standardizare (standardizare [terminologică] - oficializarea unei terminologii de către un organism autorizat) [8] [International Standard ISO 1087, 1990, 13]. Procesul de standardizare a fost inițiat în România în domeniul științelor exacte (prin intermediul Comisiei de Terminologie pentru Științele Exacte - CTSE - în cadrul Academiei Române), științele sociale și cele

* Asistent doctorand, Catedra de Engleză, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, e-mail: teoghivi@yahoo.com

umaniste fiind totuși integrate doar parțial; unul din motive este specificitatea relației termen - concept în științele socio-umane și deci în economie ca știință aflată la intersecția dintre științele exacte (prin propensiunea spre rigurozitate și prin instrumentele matematice și statistice de care face uz în demonstrațiile sale) și cele socio-umane (prin chiar obiectul său de studiu, omul, privit prin perspectiva comportamentului său [7], [I. Ignat &al., 1999, 13].

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că **termenul** (care se descrie prin următoarele trăsături: a. este studiat de terminologie; b. este inventariat în dicționare și glosare specializate, grupate pe criteriul domeniului; c. metodele de formare a termenilor sunt mai restrânse numeric și mai puțin variate; d. numele / substantivul reprezintă clasa cea mai bine reprezentată, alte clase apărând mai rar; e. este utilizat exclusiv / în principal de profesioniștii domeniului respectiv, eventual ai unor domenii conexe; f. utilizat în comunicarea specializată; g. este caracterizat de monosemie în domeniu, putând totuși apărea cu un semantism diferit în cadrul unui alt domeniu) se distinge de **cuvânt** printr-un număr de caracteristici (a. este unitatea fundamentală, inventariată și studiată de lexicologie și lexicografie; b. acesta este prezentat în dicționare generale în ordine de regulă alfabetică, uneori „noțională” sau în alte modalități alese de lexicografi; c. pot fi identificate variate metode de formare a cuvintelor; d. toate părțile de vorbire sunt reprezentate la nivelul lexicului; e. este utilizat de (toți) vorbitorii unei limbi; f. este utilizat într-o largă varietate de situații de comunicare; g. este caracterizat de polisemie), la care se adaugă relația termen - concept diferită de cea dintre cuvântul aparținând lexicului general și noțiune.

Trebuie făcută de la început distincția între termenul specific și încadrat în domeniu, pe de o parte, și aceeași unitate (lingvistică) funcționând în cadrul lexicului general, căci, așa cum arată M. Nistor, preluând ideea lingvistului rus Reformatski [13] [Nistor, 2000, 41], în afara câmpului terminologic, termenul își pierde caracteristica sa de termen: doar în interiorul acestui subsistem el își evidențiază, de exemplu, una din trăsăturile sale definitorii, monosemia, aceasta fiind direct legată de apartenența sa la un anumit câmp terminologic (sau domeniu). Așa se explică de ce aceeași unitate lexicală poate funcționa totuși ca termen în câmpuri terminologice diferite, fiindu-i atribuite însă concepte distincte (de ex. chiar termenul *câmp* apare în domeniul fizicii, lingvisticii, chirurgiei, militar etc.) fără a încălca imperativul monosemiei. Această restricție la domeniu în funcționarea termenului se datorează gradului diferit de coeziune, de „legare” dintre noțiunile aparținând cunoașterii comune și conceptele științifice, care au, în acest din urmă caz - datorită tipului diferit de cunoaștere - o mai mare stabilitate și coerență. Stabilitatea sistemului conceptual este urmare a faptului - de interes pentru evidențierea tendinței spre internaționalizare a terminologiilor - că însuși conceptul are un caracter universal și nu variază în funcție de limbă [3] [Cabré, 1999]. De aceea, unificarea în practica terminologică, ca și stabilirea echivalențelor în traducere și compilarea / constituirea unor dicționare multilingve se bazează tot pe universalitatea conceptului. Coerența la nivel conceptual acționează asupra termenilor, limitându-le libertatea pe care o au cuvintele în limba comună, reținându-i „pe loc”, forțându-i să rămână în sistem și împiedicând proliferarea fenomenelor de sinonimie și polisemie, care sunt restrânse la fenomene cu caracter accidental [13] [Nistor, 2000, 44]. Se poate afirma, așadar, că sistematicitatea setului de termeni / terminologiei unui domeniu va reproduce - cu mai multă sau mai puțină acuratețe - caracterul sistematic la nivel conceptual al domeniului respectiv, ierarhia și relațiile dintre concepte.

2 Relația termen - concept în limbajul economic

Imperativului terminologic al monoreferențialității și univocității sensului în domeniu i se pot aduce, așadar, nuanțări din perspectiva specificității organizării conceptuale a

domeniului, în cazul de față a economiei politice. În studiul limbajului (special) economic este necesar să se țină seama de particularitățile relației termen - concept sub două aspecte:

a. deși universalitatea conceptului și rolul său unificator reprezintă o importantă premisă teoretică, în practică diferitele limbi propun viziuni proprii, particulare ale realității extralingvistice în cadrul unui anume determinism lingvistic, ceea ce duce la sisteme conceptuale care nu se suprapun decât parțial; această observație este valabilă în mod special în domeniile legate de științele sociale, de cultură, de activitățile ce țin de petrecerea timpului liber [3] [Cabré, 1999, 228], arii care au, prin însăși natura lor, o mai mare încărcătură culturală și/sau ideologică. Această contaminare de sorginte ideologică generează, împreună cu însuși statutul epistemologic al anumitor științe - relativ atât la obiectul cunoașterii, cât și la metodele specifice - un grad diferit de structurare a terminologiei diferitelor științe, descris ca mai scăzut în cazul „științelor sociale și artelor” [3] [Cabré, 1999, 48]. În plus, chiar la modul cel mai general - pe fondul poziției lui J. Fodor, conform căreia conceptul preexistă și „învățarea” este de fapt procesul de asociere a acestuia cu expresia sa lingvistică [12] [Millar, 1991, 676] - „conceptul este în mod constant asociat cu convingerea / credința și atitudinea” [12] [Millar, 1994, 676], ceea ce implică un aport de natură subiectivă acolo unde, în cazul științelor exacte, prin raționalizare și formalizare (a limbajului) acesta este eliminat (sau redus la minimum). Această valență a conceptului este extinsă deci chiar la paradigme moderne ale științelor exacte și cu atât mai mult la domeniul științelor socio-umane. Economia politică este poziționată la intersecția celor două sfere ale cunoașterii - cea a științelor sociale și cea a științelor exacte. Plasată la intersecția cu științele exacte, ea a fost comparată cu mecanica newtoniană (de economistul neoclasic Leon Walras) sau chiar cu biologia dacă este considerată din perspectiva „darwinismului social” și a evoluționismului la Marshall. În sfera științelor sociale economia se regăsește prin obiectul său de investigație (care este și subiect) și anume comportamentul uman în varianta sa de comportament economic al modelului „homo oeconomicus”. Acest fapt a făcut ca economia să fie privită ca o ramură a psihologiei - la Richard Thaler care, sugerând încadrarea științei economice ca o ramură a psihologiei maselor și argumentând că „la baza fiecărei teorii economice ar trebui să fie plasat un model al cunoașterii umane” [16] (Sam Vaknin - *The Dismal Mind - Economics as a Pretension to Science*), afirmă că nu trebuie așteptat de la economie să producă legi ca în științele naturii sau constante universale. Același lucru îl afirmă, de altfel, și Piero Sraffa, care în critica făcută teoriei neoclasică, atrage atenția asupra faptului că la baza acesteia nu se află legi naturale (sau fatalități), ci legi arbitrare determinate de comportamentul individual caracterizat prin diversitate și nu prin uniformitate [1] [Baciu, 2005, 145]. Ca urmare, economia este expusă echivocității limbajului.

b. Un al doilea aspect legat de posibilele variații semantice în interiorul terminologiei unui domeniu, mai frecvent în sfera științelor sociale și umaniste, datorate relației fluctuante termen - concept se referă la modul de configurare și operare al conceptelor, în special în zona științelor sociale. Universalitatea conceptului, poate fi, în anumite situații, restrânsă la un anumit segment temporal: el este fixat în sincronie, însă fie evoluția științei căreia îi aparține, fie schimbarea completă a paradigmei îl poate reconfigura, adăugându-i sau eliminându-i trăsături, modificându-i definiția și producând astfel un semnificat parțial diferit de cel anterior. Mai mult chiar, în cazul economiei, conceptul este variabil nu doar din perspectivă temporală, ci și în funcție de teoria / modelul în care este înglobat: „Conceptul depinde, ca existență și ca esență - mai exact spus, semnificatul - de teorie... Teoria se fundamentează pe concepte care sunt simple aproximări ale realității depinzând în mai mare măsură decât în alte științe de ipotezele care determină trăsăturile relevante care le sunt stabilite.” (*Le concept dépend dans son existence et dans son essence - c'est à dire son signifié - de la théorie... La théorie se fondant sur des concepts qui sont de*

simples approximations de la réalité dépend plus encore que dans d'autres sciences des hypothèses qui déterminent ... les traits pertinents qu'elles leur accordent.) (trad. proprie) [5] [Gallais-Hammono, 1982, 19].

Chiar în cazul în care există un semnificat comun atât în limba generală, cât și în domeniul specializat, semnificatul poate să difere, distincția fiind operantă (sau operată) la nivel conceptual, având în vedere că în limba comună definirea termenului are un caracter aproximativ: „chiar dacă limba comună ...împrumută [termenii] din limbajul de specialitate, originea lor specializată le conferă un semnificat economic ale cărui trăsături nu sunt în totalitate reținute de conceptul adoptat de limba comună, ci îi sunt păstrate doar trăsăturile sale principale” (*Même si la langue commune ... les emprunte à la langue scientifique, leur origine spécialisée leur confère un signifié économique dont tous les traits ne sont ... retenus par le concept adopté par la langue commune, mais dont au moins les traits principaux sont préservés.*) (trad. proprie) [5] [Gallais-Hammono, 1982, 45].

Această circulație a semnelor dinspre terminologie spre lexicul general poate fi analizată și în sensul invers, al procesului de terminologizare, al transferului de unități lexicale dinspre limba comună înspre limbajul științific, prin aceeași prismă a relației concept - termen (și nu a termenului luat izolat): efortul analitic exercitat asupra unui fapt observat în experiența curentă și asociat unui cuvânt din limba comună produce conceptul (științific, opus, după cum am arătat, noțiunii, care nu are caracter reflexiv, științific, sistematic): „anumite fapte ale științei provin prin împrumutul de către aceasta de noțiuni aparținând limbii comune care, odată analizate de către teoria economică, dau naștere conceptelor științifice” (*Certains faits de science proviennent de l'emprunt par la science de notions de langue commune qui, une fois analysées par la théorie économique, donnent naissance à des concepts scientifiques*) (trad. proprie) [5] [Gallais-Hammono, 1982, 42]. Conceptului astfel elaborat prin analiză i se adaugă sau modifică elemente / trăsături ale definiției, astfel încât el se prezintă ca un concept fundamentat științific, încadrat într-un sistem în care se relaționează cu alte concepte într-un sistem ierarhic și căruia i se asociază un termen cu care se află într-o relație de univocitate. „Banii” sunt atât un obiect din realitatea extralingvistică, un fapt al experienței comune, accesibil în mod empiric oricui, cu o definiție „aproximativă”, cât și un termen aparținând limbajului specializat al științei economice, aflat în relație cu alți termeni ce desemnează concepte învecinate”. Diferența la nivelul definiției în cazul luat în considerare este evidentă între un dicționar de lexic general (DEX) „echivalent general al valorii mărfurilor (fiind el însuși o marfă)” și un dicționar specializat, (DE), unde este definit ca „activ special care, în baza unei convenții general acceptate, este folosit ca mijloc de intermediere a schimbului și de măsură a activității economice; denumire generală pentru toate felurile de monedă și semne ale valorii” (s.v. „bani”).

3 Concluzie

În final, poate fi subliniat și faptul că diferența între terminologiile domeniilor tehnice și ale științelor naturii și cele ale științelor sociale (socio-umane) poate fi descrisă în termenii unei mult mai pronunțate rezistențe la neologism în cazul acestora din urmă datorită scepticismului specialiștilor în a introduce un termen nou și a faptului - verificat în studiul statistic al limbajelor speciale - că se poate o vorbi de o prevalență a neosemantismului asupra neologiei [15] [Sonneveld & Loening, 1993, 23]. De multe ori este preferată adăugarea unui nou sens unui termen deja existent, ceea ce duce la o categorie specială de sinonime numite „termeni echivoci” într-un fenomen prezentat ca „o proliferare de sensuri” ce conduce în final la o exprimare „delfică” (tip de exprimare în care vocabularul pare cunoscut, familiar, dar discursul devine obscur tocmai datorită încărcării

unor cuvinte uzuale cu un sens specializat [14] [Riggs, 1993, 187-199]. Implicit, acest fenomen se poate repercuta asupra terminologiei domeniului prin pierderea caracterului de univocitate al termenului, accentuându-se caracterul difuz al conceptului, care se menține până când se intervine prin procesul de standardizare în urma căruia aceste limite sunt (re)definite în mod artificial [3] [Cabré, 1999, 43]. Oricum, alături de fenomenul de alterare a relației termen - concept și de pierderea caracterului de univocitate, diminuarea clarității contururilor conceptului este inevitabilă. Ea intervine printr-un proces ce decurge firesc din apartenența limbajului științific la limba naturală care, preluându-l în procesul comunicării, îl „deformează la tot pasul, adăugând conținutului său noi elemente de semnificație”, așa cum remarcă A. J. Greimas, identificând aici „o anumită fragilitate a limbajelor științifice” [6] [Greimas, 1975, 39], fapt aplicabil, se poate spune, și limbajului economic.

De aceea, o mai bună înțelegere a relației termen - concept poate contribui la o terminologie coerentă, însemnând o clarificare a conceptelor (prin definiții) alături de stabilirea (prin muncă terminologică condusă în echipe mixte de terminologi și specialiști în economie) unei „oficializări” [8] [International Standard ISO 1087, 1990, 13] a relației dintre concept și semnul / termenul care îl numește. Aceasta ar conduce la eficientizarea comunicării nu doar între economiștii practicanți sau între savanții aparținând elitelor academice, ci în întreaga arie de activități legate de viața economică la care participăm toți, experți și profani, cu sau fără voie. Aceasta ar presupune și o necesară și oportună creștere a gradului de conștientizare a utilizatorilor acestei terminologii, ai limbajului economic în general.

Bibliografie

- Baciu, L., *Discurs și comportament economic*, Editura Economică, București, 2005.
- Cabré, T., *Terminology today*, în Harold Sommers (ed.), *Terminology, LSP and Translation. Studies in Language Engineering*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1996.
- Cabré, T., *Terminology. Theory, Methods and Applications*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
- Doboș, D., *English Special Languages and Nominality*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 1999.
- Dobrotă, N., 1999, *Dicționarul de economie (DE)*, Editura Economică, București.
- Gallais-Hammono, J., *Langage, langue et discours économiques*, Centre d'analyse syntaxique, Université de Metz, 1982.
- Greimas, A. J., *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, Editura Univers, 1975.
- Ignat, I., Luțac, Gh., Clipa, N., Pohoată, I., *Economie politică*, Economica, București, 1999.
- Irimia, D., *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Miclău, P., Cuniță, A., Cristea, T., *Introduction à l'étude des langues des specialité*, Facultatea de Limbi Străine, București, 1980.
- Miclău, P. (coord.), *Les langues de specialité*, Editura Universității, București, 1982.
- Millar, A., *Concepts*, în *The Encyclopedia of Language and Linguists*, vol. 2, pp. 674-676, Pergamon Press, 1994.
- Nistor, M., *Terminologie lingvistică*, Editura Univers, București, 2000.
- Riggs, F., *Social Science Terminology: Basic problems and proposed Solutions*, în Helmi Sonneveld & Kurt Loening (eds.), *Terminology. Applications in Interdisciplinary Communication*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 1993.
- Sonneveld, H., Loening, K., *Terminology. Applications in Interdisciplinary Communication*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia 1993.

Vaknin, S., *The Dismal Mind - Economics as a Pretension to Science*,

<http://samvak.tripod.com/econscience.html>, accesat septembrie 2004.

Wright, S.-E., Budin, G., *Handbook of Terminology Management*, vol.1, *Basic Aspects of Terminology Management*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 1997.

***, *International Standards, Terminology - Vocabulary*, ISO 1087, First edition 1990.

***, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, 1975, Editura Academiei, București.